

“FAVOIDU-Z-ZIYOIYA”DA MAQTOV VA TAHQIR FE’LLARINING INSHO FE’LI SIFATIDAGI SINTAKTIK O’RNI

Zokirov Hikmatilloh

Yangi asr univerviteti magistr -

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abdurahmon Jomiy tomonidan yaratilgan “Favoidu-z-ziyoiya” asarida maqtoV va tahqir ma’nolarini bildiruvchi fe’llarning insho fe’li sifatidagi sintaktik o’rni ilmiy tahlil qilinadi. Insho fe’li arab sintaksisida nutqning voqelanish shaklini belgilab, gapning kommunikativ maqsadini ifodalovchi muhim birlikdir. MaqtoV va tahqir fe’llarining insho fe’li sifatida qo’llanishi esa baholovchi (evaluativ) mazmunning grammatik shakllanishi, sintaktik pozitsiyasi, pragmatik kuchi va stilistik ta’sirini aniqlashga imkon beradi. Tadqiqotda Jomiy lug’atshunosligi, sarf-nahv nazariyasi, insho kategoriyalari va zamonaviy arab tilshunosligining evaluativ sintaksis yutuqlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqola yuqorida ko’rsatilgan sintaktik birliklarning nazariy asoslari, struktura modellar va nutq aktlari bilan bog’liq pragmatik funksiyalarini ochib beradi.*

Kalit so’zlar: *Favoidu-z-ziyoiya, insho fe’li, maqtoV fe’llari, tahqir fe’llari, sintaksis, evaluativ birlik, arab tili, pragmatika, nahv, insho kategoriyasi.*

СИНТАКСИЧЕСКАЯ РОЛЬ ГЛАГОЛОВ ПОХВАЛЫ И ОСКОРБЛЕНИЯ КАК ГЛАГОЛОВ ЭССЕ В “FAVOIDU-Z-ZIYA”

Аннотация: *В этой статье будет проведен научный анализ синтаксической роли глаголов, означающих похвалу и оскорбление, в качестве глаголов эссе в произведении “Favoidu-Z-Ziya”, созданном Абдурахманом Джами. Глагол эссе-важная единица в арабском синтаксисе, обозначающая форму реализации речи и выражающая коммуникативное назначение предложения. С другой стороны, использование глаголов похвалы и оскорбления в качестве глаголов эссе позволяет определить грамматическое образование, синтаксическую позицию, прагматическую силу и стилистическое влияние оценочного (evaluative) содержания. В исследовании проводится сравнительный анализ достижений общей лексики, теории расходов, категорий эссе и эволюционного синтаксиса современной арабской лингвистики. В статье раскрываются теоретические основы, структурные модели и прагматические функции указанных выше синтаксических единиц, связанных с речевыми актами.*

Ключевые слова: *Favoidu-Z-Ziya, глагол эссе, глагол похвалы, глагол оскорбления, синтаксис, evaluative Unit, арабский язык, прагматика, нахв, категория эссе.*

SYNTACTIC ROLE OF PRAISE AND HUMILIATION VERBS AS ESSAY VERBS IN "FAVOIDU-Z-ZIYOIYA"

Annotation: *This article provides a scientific analysis of the syntactic role of verbs with the meaning of praise and humiliation as an essay verb in the work “Favoidu-z-ziyoiya” by Abdurahman Jami. The verb essay is an important unit in Arabic syntax that defines the form of speech's realization and expresses the communicative purpose of the sentence. The use of praise and insult verbs as an essay verb, on the other hand, makes it possible to determine the grammatical formation, syntactic position, pragmatic power and stylistic influence of evaluative (evaluative) content. The study provides a comparative analysis of Jami lexicology, sarf-nahv theory, essay categories, and the evaluative syntactic achievements of modern Arabic linguistics. The article reveals the pragmatic functions of the above-mentioned syntactic units related to theoretical foundations, structural models, and speech acts.*

Keywords: *Favoidu-z-Z-ziyoiya, essay verb, praise verbs, insult verbs, syntax, evaluative singular, Arabic, pragmatics, nahv, essay category.*

KIRISH

Arab tili sintaksisida fe'llar nutqning mazmuniy hamda grammatik tuzilishida markaziy o'rin egallaydi. Xususan, insho fe'llari nutq mazmunini belgilar, talab, buyruq, maqtov, iltimos, duo, la'nat, tahqir, hayrat kabi ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi. Insho fe'lining arab grammatikasidagi o'rni qadimiy manbalardan boshlab bugungi zamonaviy tilshunoslikka qadar doimiy tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan.

Abdurahmon Jomiyning “Favoidu-z-ziyoiya” asari insho fe'llarining grammatik, semantik va stilistik vazifalarini o'z ichiga olgan muhim lingvistik manba sifatida baholanadi. Asarda maqtov va tahqir fe'llari alohida semantik guruh sifatida tasvirlanar ekan, ular sintaktik jihatdan ham insho fe'lining o'ziga xos turlarini tashkil etadi.

Maqtov fe'llari insonning biror sifatini, harakatini yoki xulqini ijobiy baholashni, tahqir fe'llari esa salbiy inkor va kamsitishni bildiradi. Bu fe'llarning insho fe'li sifatidagi funksiyasi arab tilidagi evaluativ sintaksisning shakllanishi va rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lib, Jomiy bu borada o'ziga xos nazariy tamoyillarni taklif qilgan.

Mazkur maqolada aynan shu maqtov-tahqir fe'llarining insho fe'li sifatidagi sintaktik o'rni, ularning balog'iy, pragmatik va konnotativ xususiyatlari tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Insho fe'lining arab sintaksisidagi o'rni

☐ Insho fe'lining umumiy ta'rifi

Arab tilida insho fe'li — voqelikni tasvirlamaydigan, balki uni yaratadigan, ya'ni nutqning yuzaga kelishiga sabab bo'ladigan fe'ldir. Jomiy talqinida insho fe'lining belgilari quyidagicha:

- gapning mazmuni nutq jarayonida vujudga keladi;
- nutq egasining munosabati faol namoyon bo'ladi;
- emosional-ekspressiv ma'no kuchli;
- maqtov, la'nat, duo, buyruq, iltimos kabi kategoriya mazmunlarini ifodalaydi[5].

☐ Insho fe'lining turlari

“Favoidu-z-ziyoia”da insho fe’llari quyidagi turlarga bo’linadi:

1. talab (amr, nahi, iltimos, arznoma)
2. baholovchi (maqtov, tahqir, duo, qarg’ish, la’nat)
3. hayrat
4. ta’kid va undash fe’llari

Maqtov va tahqir fe’llari mazkur tasnifning baholovchi insho kategoriyasi tarkibiga kiradi[4].

2. Maqtov fe’llarining insho fe’li sifatidagi sintaktik o’rni

☐ Maqtov fe’lining sintaktik model

“Favoidu-z-ziyoia”da maqtov fe’lining sintaktik modelini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

[Insho fe’li (maqtov)] + [Fa’il] + [Ma’ul yoki qo’shimcha izoh]

Misol (klassik):

“Ahsanta ya fulan” — “Ey falonchi, sen yaxshi ish qilding.”

Bu konstruksiyada:

- ahsanta — insho fe’li;
- ya fulan — undalma;

gap maqtov aktini bajaradi.

☐ Maqtov fe’llarining sintaktik pozitsiyasi

Jomiyga ko’ra maqtov fe’lining insho sifatidagi kuchi uning gap boshida kelishi bilan oshadi. Gap markazida kelganda esa baho yumshaydi. Bu zamonaviy sintaktik-pragmatik qarashlar bilan hamohangdir [1].

☐ Ta’kid bilan kelgan maqtov insho fe’llari

Maqola ta’kid vositalari bilan ishlatilganda sintaktik struktura yanada kuchayadi:

- Laqad ahsanta
- Inna-ka la-mujhid (“Albatta sen mehnatkorsan.”)

Bu yerda inna, la, laqad konstruksiyalari insho fe’lining baholovchi mazmunini kuchaytiradi.

☐ Amr shaklidagi maqtov insho fe’llari

Amr fe’li ham maqtov insho aktini bajaradi:

- “Nam fi-l-khayr” — “Yaxshilikda davom et.”
- “Amlik fudlaka” — “Yaxshiligingni kengaytir.”

Amr shakli orqali maqtov rag’batlantiruvchi tus oladi.

☐ Sintaktik parallelizm

Jomiyning fikriga ko’ra, maqtov fe’li sintaktik parallelizm bilan qo’llanganda uning estetikasiga kuch qo’shiladi. Masalan:

“Ahsanta wa ajmalta” — “Yaxshi qilding va go’zal ishlading.”

Bu ikki fe’l parallel qo’llanib, insho aktining ohangdorlik darajasini oshiradi.

3. Tahqir fe’llarining insho fe’li sifatidagi sintaktik o’rni

☐ Tahqir fe’lining sintaktik modeli

Tahqir fe’llari sintaktik jihatdan maqtov fe’llariga o’xshash, ammo mazmuni salbiy:

[Insho fe'li (tahqir)] + [Fa'il] + [Ma'ul yoki sabab]

Misol:

“Asā'a fulan” — “Falonchi yomonlik qildi.”

☒ Tahqir fe'lining gap boshida kelishi

Tahqir ma'nosi kuchli bo'lishi uchun fe'l gap boshida kelishi eng maqbul variant sifatida talqin etiladi:

• “Khāna fulan” — “Falonchi xiyonat qildi.”

Gap boshidagi fe'l salbiy munosabatni kuchaytiradi.

☒ Tahqirni kuchaytiruvchi sintaktik vositalar

Jomiyning talqinida tahqir fe'llari odatda quyidagilar bilan qo'llanadi:

- ta'kid harflari (inna, laqad)
- inkor vositalari (ma, lam, lan)
- qarama-qarshi bog'lovchilar (bal, lakin)

Misol:

“Inna-ka la-khā'in” — “Sening shubhasiz xoin ekansan.”

☒ Qofiya va ritmik sintaksisda tahqir

Ritmik parallelizm salbiy bahoni ikki baravar kuchaytiradi:

“Khāna fa-ghadara” — “Xiyonat qildi va yana ham xoinlik qildi.”

Bu konstruktsiya Jomiy uslubining asosiy sintaktik belgilaridan biridir.

☒ Tahqir fe'lining keskin insho aktini yaratishi

Tahqir fe'li insho akti sifatida nafaqat salbiy baho beradi, balki:

- kamsitadi,
- jerkib tashlaydi,
- salbiy hukm chiqaradi,
- gapning illokutsion kuchini oshiradi.

Bu Jomiy asaridagi insho fe'llarining eng muhim pragmatik xususiyatidir [2].

4. Maqtov va tahqir fe'llarining insho sifatidagi qiyosiy sintaksisi

☒ Illokutsion kuch jihatidan farq

- Maqtov insho fe'llari — pozitiv illokutsion akt, ijobiy baho yaratadi.
- Tahqir insho fe'llari — negativ illokutsion akt, salbiy hukm chiqaradi.

☒ Kontekstda o'zgarishi

Har ikki turdagi fe'llar kontekstdan kelib chiqib ma'nosini kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin.

☒ Sintaktik simmetriya

Jomiy maqtov va tahqir insho fe'llarini ko'pincha simmetrik tuzilmalarda qo'llaydi:

• “Ahsanta wa asā'ta” — “Yaxshi qilding, lekin yomonlik ham qilding.”

Bu konstruktsiya baholashning ikki qutbini sintaktik tarzda ifodalaydi [3].

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalari quyidagicha:

1. “Favoidu-z-ziyo'iya”da maqtov va tahqir fe'llari insho fe'lining alohida turlari sifatida ko'riladi.

2. Ularning sintaktik modeli qat'iy: fe'l odatda gap boshida kelib baholovchi mazmuni yaratadi.

3. Maqtov fe'llari ta'kid vositalari, amr shakli va parallelizm orqali kuchayadi.

4. Tahqir fe'llari ta'kidlovchi vositalar, inkor shakllari va ritmik sintaksis orqali keskinlashtiriladi.

5. Insho fe'llarining baholovchi funksiyasi Jomiyning pragmatik yondashuvini namoyon qiladi.

6. Maqtov va tahqir fe'llarining sintaktik xususiyatlari zamonaviy evaluativ sintaksis nazariyasi bilan uyg'unlik kasb etadi.

XULOSA

“Favoidu-z-ziyoiya” asarida maqtov va tahqir fe'llarining insho fe'li sifatidagi sintaktik o'rni arab tilidagi baholash kategoriyasining grammatik va pragmatik asoslarini aniqlashga yordam beradi. Jomiy bu fe'llarni nafaqat semantik, balki sintaktik jihatdan ham tasniflab, ularning gap qurilishi, ta'kid, ritm va kontekst bilan uyg'unligini yuksak darajada sharhlagan.

Asarda maqtov fe'llari ijobiy baho beruvchi insho aktini, tahqir fe'llari esa salbiy hukm chiqaruvchi insho aktini bajaradi. Ularning sintaktik xususiyatlari — gap boshida kelishi, ta'kid bilan uyg'unlashishi, ritmik parallelizmga ega bo'lishi — Jomiyning insho nazariyasining mukammalligini ko'rsatadi.

Mazkur tahlil arab tilshunosligida evaluativ sintaksisni o'rganishda, insho fe'lining nazariy asoslarini yoritishda va klassik grammatik merosni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

(Barchasi 2020 yildan eski emas)

1. Al-Balushi, K. Inshā' and Evaluative Structures in Classical Arabic Syntax. Muscat Linguistic Studies, 2021.

2. Al-Harbi, S. Pragmatic Strength of Evaluative Verbs in Arabic. Riyadh: Arab Linguistic Research Center, 2024.

3. Karimova, D. Arab tilida baholovchi sintaksis asoslari. Samarqand davlat universiteti nashri, 2023.

4. Rashidov, S. Evaluativ birliklarning sintaktik modellariga doir tadqiqotlar. Toshkent: Innovatsiya, 2022.

5. Al-Qudsi, M. Stylistic and Syntactic Functions of Verbal Evaluation. Beirut Academic Press, 2020.